

<https://amf.ui.ac.ir>

Journal of Asset Management and Financing
E-ISSN: 2383-1189
Vol. 13, Issue 1, No. 48, Spring 2025, p 81-100
Received: 07/05/2024 Accepted: 21/10/2024

Research Paper

The Effects of COVID-19 on Financial Distress and Tax Avoidance

Farshad Sabzalipour *

Assistant Professor, Department of Accounting, Faculty of Literature and Human Sciences, University of Ilam, Ilam, Iran
f.sabzalipour@ilam.ac.ir

Ali Naderi

M.A., Department of Accounting, Faculty of Economics and Entrepreneurship, Razi University, Kermanshah, Iran
naderiali603@gmail.com

Zahra Oria'ie

M.A., Department of Accounting, Faculty of Economics and Entrepreneurship, Razi University, Kermanshah, Iran
oryaiezahra@gmail.com

Arash Kazemi

M.A., Department of Accounting, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran
karimkazemi@yahoo.com

Abstract

Financially distressed firms are actively seeking ways to minimize tax-related cash outflows. During the COVID-19 pandemic, as financial constraints intensified, tax savings emerged as a vital source of internal financing for these firms. As a result, financially distressed firms are more likely to adopt tax avoidance strategies. This study aimed to investigate the impact of financial distress on tax avoidance and how this relationship manifested during the COVID-19 pandemic. The research sample consisted of 162 firms listed on the Tehran Stock Exchange (TSE) from 2017 to 2022. The findings revealed that financial distress had a positive and significant effect on tax avoidance, indicating that firms experiencing greater financial distress were more likely to engage in tax avoidance throughout the study period. Additionally, the COVID-19 pandemic did not significantly moderate the relationship between financial distress and tax avoidance. While this study contributed to the existing literature on the effects of financial distress on tax avoidance, it also enhanced our understanding of how financial crises, particularly those resulting from COVID-19, influenced this relationship. Moreover, contrary to the initial research hypotheses, the findings suggested that COVID-19 did not significantly impact the relationship between financial distress and tax avoidance.

Keywords: Financial Distress, Tax Avoidance, COVID-19 Pandemic, Tax Discount.

JEL Classification: H26, G32, M41, M48

Introduction

In times of financial distress, firms often deplete a significant portion of their cash reserves, exacerbating their financial challenges. This state of distress drives companies to seek ways to reduce tax-related cash outflows, increasing the likelihood that financially distressed firms will engage in tax avoidance (Brondolo, 2009). Several studies (e.g., Edwards et al., 2016; Richardson et al., 2015; Mokhtari, 2019; Hajiha et al., 2017) provide evidence supporting a positive relationship between financial distress and tax avoidance. The COVID-19 pandemic has introduced unprecedented economic challenges and uncertainties for firms worldwide. In response to these uncertainties, managers are compelled to develop various strategies, with tax avoidance emerging as a preferred method for generating internal cash flows. This study aimed to examine the impact of financial distress on tax avoidance and investigate the moderating effect of the COVID-19 pandemic on the relationship between financial distress and tax avoidance. Our research contributed significantly to the existing literature. First, our findings enhanced the body of research on tax avoidance among financially distressed firms (e.g., Edwards et al., 2016; Dang & Tran, 2021; Sadjiarto et al., 2020; Putri & Chariri, 2017; Nugroho et al., 2020; Mokhtari, 2019; Qavi Panjeh & Gharib, 2018; Hajiha et al., 2017). Second, by considering both macroeconomic and firm-level factors that influenced corporate tax strategies, this study deepened our understanding of how firms utilized tax avoidance as a strategy during periods of uncertainty. This study examined the following hypotheses:

*Corresponding author

Sabzalipour, F., Naderi, A., Oryaie, Z., & Kazemi, A (2025). The effects of covid-19 on financial distress and tax avoidance. *Journal of Asset Management and Financing*, 13 (1), 81-100.

2383-1189 © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

10.22108/amf.2024.141411.1881

H1: Financial distress is associated with tax avoidance.

H2: The COVID-19 pandemic moderates the relationship between financial distress and tax avoidance.

Materials & Methods

Data were collected from 162 firms listed on the Tehran Stock Exchange (TSE) between 2015 and 2022, resulting in a total of 972 firm-year observations. The sample excluded firms from the insurance, financial, and banking sectors. Tax avoidance was measured as the difference between a firm's cash taxes paid adjusted for any tax refunds receivable and the product of its pretax book income and the statutory tax rate. This measure was then scaled by the book value of the firm's assets. A firm was considered to engage in tax avoidance when its cash taxes paid were less than its pretax income multiplied by the statutory tax rate. Since part of the tax paid in the current period might pertain to taxes determined in prior periods, the tax expense reported in the income statement was used in place of cash taxes paid for this analysis. Financial distress was assessed using the Altman Z Score. The COVID-19 pandemic served as the moderating variable represented as a dummy variable with a value of 1 for the COVID-19 period and zero otherwise. The years 2019 and 2020 were designated as the COVID-19 outbreak period. To test the research hypotheses, regression models were estimated using the Generalized Least Squares (GLS) estimator.

Findings

Table 1 presents the results of the GLS regression analysis regarding the impact of financial distress on tax avoidance, as well as the moderating effect of COVID-19 on this relationship. Column 1 shows the effect of financial distress on tax avoidance. The findings indicated that the coefficient for financial distress was positive and statistically significant, suggesting that financial distress was associated with increased tax avoidance. Furthermore, the results revealed that the coefficient for the interaction term (COVID*FD) was not statistically significant, indicating that the COVID-19 variable did not have a significant effect on the relationship between financial distress and tax avoidance. Consequently, the model estimation results did not support our second hypothesis.

Discussion & Conclusion

Tax avoidance is a strategy used to minimize tax liabilities. Theoretical arguments and empirical evidence suggest that financially distressed firms have a stronger incentive to engage in tax avoidance as tax savings can provide an alternative source of financing. Furthermore, during crises, such as the COVID-19 pandemic, the significance of tax savings increases for firms facing heightened financial challenges. This study investigated the moderating effect of COVID-19 on the relationship between financial distress and tax avoidance. The findings indicated that financial distress positively affected tax avoidance, supporting the notion that financially distressed firms are more likely to adopt tax avoidance strategies. These results are consistent with previous theoretical frameworks and empirical studies, including Edwards et al. (2016), Dang and Tran (2021), Mills and Newberry (2005), Sadjarto et al. (2020), Putri and Chariri (2017), Nugroho et al. (2020), Richardson et al. (2015), Hasan et al. (2017), Akamah et al. (2021), Dyreng and Markle (2016), Hajiha et al. (2017), and Mokhtari (2019). Moreover, while several studies indicated that firms adopt aggressive tax strategies to mitigate the adverse effects of uncertainty (Lee et al., 2021; Guenther et al., 2019; Huang et al., 2017), this study found that the COVID-19 outbreak did not significantly moderate the relationship between financial distress and tax avoidance. The contributions of this study enrich the growing body of literature on corporate tax strategies during times of crisis. The findings have important implications for both corporate managers and investors. For corporate managers, the results underscore the importance of tax avoidance strategies. When considering tax avoidance, managers should weigh the benefits, such as reduced tax liabilities and increased cash flow, against potential costs, including audit expenses, penalties, and reputational damage that may arise.

مقاله پژوهشی

کووید ۱۹، درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی

فرشاد سبزیعلی پور

دکترای تخصصی، گروه حسابداری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران
f.sabzalipour@ilam.ac.ir

علی نادری

کارشناسی ارشد، گروه حسابداری، دانشکده اقتصاد و کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
naderiali603@gmail.com

زهرا اوریایی

کارشناسی ارشد، گروه حسابداری، دانشکده اقتصاد و کارآفرینی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران
oryaiezahra@gmail.com

آرش کاظمی

کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران
karimkazemi237@yahoo.com

چکیده

شرکت‌هایی که در وضعیت درماندگی مالی قرار دارند، به دنبال راه‌هایی برای کاهش خروج وجه نقد ناشی از مالیات هستند. صرفه‌جویی مالیاتی یک منبع تأمین مالی داخلی است که با تشدید محدودیت‌های مالی در طول دوره شیوع کووید ۱۹ اهمیت آن برای شرکت‌ها دوچندان می‌شود؛ از این رو، این شرکت‌ها با احتمال بیشتری درگیر اجتناب مالیاتی می‌شوند. هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی و چگونگی این تأثیر در دوره شیوع کووید ۱۹ است. داده‌های پژوهش شامل ۱۶۲ شرکت پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران طی دوره ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۱ است. به منظور برازش مدل‌های رگرسیونی پژوهش از روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته استفاده شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر مثبت و معناداری دارد؛ بنابراین، در کل دوره پژوهش، شرکت‌هایی که درماندگی مالی بیشتر داشته‌اند، بیشتر درگیر اجتناب مالیاتی بوده‌اند؛ به علاوه، شیوع کووید ۱۹ در رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی اثر تعدیلی معناداری ندارد. پژوهش حاضر ضمن توسعه ادبیات موجود درباره تأثیر درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی، به درک اثر بحران‌های مالی در نتیجه شیوع کووید ۱۹ بر این رابطه کمک می‌کند. برخلاف انتظارات حاصل از فرضیه‌ها، یافته‌ها حاکی از تأثیر نداشتن معنادار کووید ۱۹ بر رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی است؛ از این رو، انجام سایر پژوهش‌ها در این حوزه با در نظر گرفتن اثر فاکتورهای خاص دوران شیوع کووید ۱۹ از جمله اعطای بخشودگی مالیاتی می‌تواند به توسعه ادبیات کمک کند.

کلیدواژه‌ها: درماندگی مالی، اجتناب مالیاتی، کووید ۱۹، بخشودگی مالیاتی.

طبقه‌بندی موضوعی: H26, G32, M41, M48

* نویسنده مسئول

سبزیعلی پور، فرشاد، نادری، علی، اوریایی، زهرا، کاظمی، آرش. (۱۴۰۴). کووید ۱۹، درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی. مدیریت دارایی و تأمین مالی، ۱۳ (۱)، ۸۱-۱۰۰.

مقدمه

در ادبیات مالی شرکتی، پژوهش تجربی در حوزه اجتناب مالیاتی^۱ توجه پژوهشگران را به خود جلب کرده است. بیش از دو دهه پیش، (Shackelford & Shevlin, 2001) تحولات اولیه پژوهش‌های مالیات بر درآمد را ترسیم کردند و تمایل روبه‌رشدی برای انجام پژوهش درباره عوامل تعیین‌کننده اجتناب مالیاتی معرفی شد. یک دهه بعد، هانلون و هیتزمن (Hanlon & Heitzman, 2010) پدیده اجتناب مالیاتی را به‌عنوان یکی از چهار حوزه اصلی پژوهش در حسابداری معرفی کردند. تا آن زمان و از آن زمان به بعد، انبوهی از مطالعات تجربی درباره عوامل تعیین‌کننده و پیامدهای اجتناب از مالیات شرکت‌ها منتشر شده است و پژوهش در این حوزه همچنان ادامه دارد. از آنجایی که اجتناب مالیاتی با منافع غالباً متضاد ذی‌نفعان مختلف در شرکت و محیط اجتماعی ارتباط دارد، پژوهش‌ها و یافته‌های تجربی آن دارای تنوع و پیچیدگی زیادی است؛ از این رو، پژوهش‌های تجربی در این حوزه ماهیت بین‌رشته‌ای دارد و بیشتر رویکردهای نظری حسابداری، مالی و اقتصاد را با هم ترکیب می‌کند (Maydew, 2001) و دامنه وسیع و پیچیدگی فزاینده آن برای پژوهشگران، سیاست‌گذاران و سایر گروه‌هایی که متأثر از برنامه‌ریزی مالیات شرکت هستند، حائز اهمیت است.

در خصوص تأثیر درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی دیدگاه‌های مختلفی در ادبیات ارائه شده است. مطابق دیدگاه اول، درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر ندارد. شرکت‌های درمانده مالی، عموماً زیان‌ده هستند؛ از این رو، در این شرکت‌ها نیاز به اجتناب مالیاتی کمتر است، زیرا شرکت‌های زیان‌ده مشمول پرداخت مالیات بر درآمد نیستند و در آینده از تسهیلاتی نظیر استهلاك زیان سنواتی برخوردار خواهند شد. مطابق دیدگاه دوم، در وضعیت وجود مشکلات مالی، شرکت‌ها به‌ناچار بخش زیادی از پس‌انداز نقدی خود را استفاده می‌کنند که این امر شرکت را در وضعیت دشوارتری از نظر مالی قرار می‌دهد. مسائل و محدودیت‌های مالی شرکت‌ها را تشویق می‌کند تا راه‌هایی برای کاهش خروج وجه نقد ناشی از مالیات بیابند؛ از این رو، احتمال بیشتری وجود دارد که شرکت‌های درمانده مالی درگیر اجتناب مالیاتی شوند. یافته‌های ادواردز و همکاران (Edwards et al., 2016)، ریچاردسون و همکاران (Richardson et al., 2015)، مختاری (Mokhtari, 2019) و حاجیها و همکاران (Hajiha et al., 2017) نیز گواهی بر این مدعا است. آنان دریافته‌اند که درماندگی مالی منجر به رفتار اجتناب مالیاتی در شرکت‌ها می‌شود.

شیوع کووید ۱۹ باعث شد دولت‌ها مواردی نظیر حفظ مشاغل و قدرت خرید خانوارها، جلوگیری از ورشکستگی شرکت‌ها و افزایش ظرفیت امکانات بهداشتی را جزء اولویت‌های سیاست‌گذاری در حوزه کلان اقتصادی قرار دهند (Collier et al., 2020). اقدامات برای مهار کووید ۱۹ بر شرکت‌ها تأثیر درخور توجهی گذاشت (Banerjee et al., 2020) و باعث شد شرکت‌ها با کاهش خطوط اعتباری خود، سپرده‌های نقدی خود را افزایش دهند (Acharya & Steffen, 2020)؛ علاوه بر این، در دوره بحران کووید ۱۹ ریسک ورشکستگی (Liu et al., 2021)، کاهش ارزش اموال وثیقه‌ای (Hasan et al., 2021) افزایش در سخت‌گیری قراردادهای بدهی (Acharya & Steffen, 2020) و از دست دادن اعتبار تجاری (Baker et al. 2020) منجر به افزایش هزینه تأمین مالی خارجی شد. در واکنش به مشکلات تأمین مالی و افزایش هزینه تأمین مالی، شرکت‌ها برای مدیریت نقدینگی به منابع داخلی خود بیشتر وابسته شدند (Holmstrom & Tirole, 2000). صرفه‌جویی مالیاتی ناشی از اجرای راهبرد اجتناب مالیاتی یک منبع داخلی تأمین مالی برای شرکت‌ها فراهم می‌کند و با تشدید محدودیت‌های مالی در طول بحران‌هایی نظیر شیوع کووید ۱۹ افزایش صرفه‌جویی از طریق کاهش پرداخت مالیات برای شرکت‌ها دو چندان است (Edwards et al., 2016). یافته‌های لاو و مایلز (Law & Mills, 2015) مبنی بر اینکه شرکت‌های دارای محدودیت مالی برای کسب وجوه

^۱ . Tax Avoidance

داخلی اضافی اقدام به اجتناب مالیاتی جسورانه می‌کنند، از این ادعاها حمایت می‌کند. از سوی دیگر، یافته‌های مطالعات مختلف حاکی از آن است که شرکت‌ها به‌منظور کاهش اثرات نامطلوب عدم اطمینان محیطی نظیر عدم اطمینان سیاسی (Lee et al., 2021)، عدم قطعیت سیاست‌گذاری اقتصادی (Benkraiem et al., 2020)، عدم اطمینان مالیاتی (Guenther et al., 2019) و عدم اطمینان محیطی (Huang et al., 2017) بر وضعیت مالی و عملکرد شرکت از راهبردهای مالیاتی جسورانه استفاده می‌کنند. کووید ۱۹ به دلیل اثرات اقتصادی شدیدتر، درجه بیشتری از عدم اطمینان را نسبت به سایر بحران‌ها به همراه داشت (Shibata, 2021)؛ از این رو، شیوع کووید ۱۹ انگیزه‌های بیشتری برای استفاده از راهبرد اجتناب مالیاتی فراهم کرده است (Edwards et al., 2013).

شیوع ویروس کووید ۱۹ در کشورهای مختلف از جمله ایران اثرات نامطلوبی بر انواع کسب‌وکارها وارد کرده است و واحدهای تجاری مختلف از این بابت آسیب‌های زیادی متحمل شدند؛ در این راستا و به‌منظور کاهش این آسیب‌ها، دولت بسته‌های حمایتی مختلفی از جمله بخشودگی مالیاتی در قالب قانون بودجه کل کشور فراهم کرد. مطابق جزء (۲) بند (ق) و جزء (۲) بند (ع) تبصره ۶ قانون بودجه سال ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ کل کشور «به‌منظور حمایت از تولید و صاحبان کسب‌وکارهای آسیب‌دیده از کرونا، واحدهای صنفی با درآمد مشمول مالیات کمتر از یک میلیارد ریال و واحدهای تولیدی در سال ۱۳۹۹ و سال ۱۴۰۰ علاوه بر معافیت‌های قانونی و بخشودگی و مشوق‌های مالیاتی، برای مالیات بر عملکرد سال ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ از پنج واحد درصد بخشودگی برخوردار می‌شوند»؛ بنابراین، واحدهای تولیدی پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران علاوه بر معافیت‌های قانونی، سایر بخشودگی‌ها و مشوق‌های مالیاتی موجود، از جمله تخفیف موضوع تبصره‌های (۶) و (۷) ماده ۱۰۵، بخشودگی مالیاتی ۱۰ درصدی موضوع ماده ۱۴۳ قانون مالیات‌های مستقیم، از پنج واحد درصد بخشودگی نسبت به نرخ‌های مالیاتی موضوع مواد ۱۳۱ و ۱۰۵ ق.م. در عملکرد سال ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ برخوردار شدند. اگر چه با عنایت به مبانی نظری و یافته‌های تجربی، وجود بحران‌های مالی از جمله مشکلات مالی حاصل از شیوع کووید ۱۹ شرکت‌ها را به استفاده از راهبرد اجتناب مالیاتی ترغیب می‌کند، این سؤال مطرح است که آیا با وجود بخشودگی مالیاتی که دولت به‌منظور حمایت از تولید در دوره شیوع کووید ۱۹ برای عملکرد سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ در نظر گرفته است، که این موضوع منجر به کاهش نرخ مؤثر مالیاتی شرکت‌ها شده است، اثر شیوع کووید ۱۹ بر شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران چگونه است.

پژوهش حاضر با این استدلال که درماندگی مالی می‌تواند انگیزه لازم را برای اجتناب مالیاتی توسط شرکت‌ها فراهم کند، رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی را بررسی می‌کند. از سوی دیگر و با عنایت به اینکه عدم اطمینان محیطی اقتصادی در نتیجه شیوع کووید ۱۹ به تشدید محدودیت‌ها و مشکلات مالی منتهی می‌شود، به این موضوع پرداخته شده است که آیا شیوع کووید ۱۹ در رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی اثر تعدیلی دارد یا خیر. این مطالعه از چند جنبه دارای نوآوری است؛ نخست، این پژوهش، مطالعات قبلی درباره رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی نظیر ادواردز و همکاران (Edwards et al., 2016)، دانگ و تران (Dang & Tran, 2021)، سادجیارتو و همکاران (Sadjiarto et al., 2020)، پوتری و چاریری (Putri & Chariri, 2017)، نوگروهو و همکاران (Nugroho et al., 2020)، مختاری (Mokhtari, 2019)، قوی پنجه و غریب (Ghavianpanjeh & Gharib, 2018) و حاجیها و همکاران (Hajiha et al., 2017) و تأثیر بحران‌های اقتصادی بر رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی نظیر ریچاردسون و همکاران (Richardson et al., 2015) و آریف و همکاران (Ariff et al., 2023) را توسعه می‌دهد. علاوه بر مطالعات قبلی نظیر ریچاردسون و همکاران (Richardson et al., 2015) که تأثیر بحران مالی را بر اجتناب مالیاتی بررسی کرده‌اند، شیوع کووید ۱۹ که تأثیر منفی بر اقتصادهای سراسر جهان بر جای گذاشته است، زمینه‌ای را برای آزمون راهبرد اجتناب مالیاتی ارائه می‌کند. پژوهش حاضر با در نظر گرفتن عوامل کلان اقتصادی و سطح شرکت که بر رفتار مالیاتی تأثیر دارند، درک راهبرد اجتناب مالیاتی شرکت‌ها در دوره‌های با عدم قطعیت و نوسان زیاد،

کمک می‌کند. سوم، یافته‌های این پژوهش درباره رفتار اجتناب مالیاتی در زمانی که شرکت‌ها با چالش‌های مالی مواجه هستند، برای سیاست‌گذاران در تدوین سیاست‌هایی جهت ایجاد تعادل بین کاهش اجتناب مالیاتی و کمک به شرکت‌ها و سایر کسب‌وکارها حائز اهمیت است. در شرایط سخت اقتصادی، سیاست‌گذاران ممکن است با ارائه تسهیلات و تخفیف‌های مالیاتی نظیر بخشودگی مالیاتی ۵ درصدی شرکت‌های تولیدی در قانون بودجه سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ کل کشور به شرکت‌ها کمک کنند تا در معرض آسیب کمتری قرار گیرند و به فعالیت خود ادامه دهند.

مبانی نظری

سازه اجتناب مالیاتی بین فعالیت‌های مالیاتی کاملاً قانونی، مشکوک، غیرقانونی و فعالیت‌های متقلبانه تمایز قائل می‌شود. هانلون و هیتزمن (Hanlon & Heitzman, 2010) طیفی از انواع اجتناب مالیاتی را توصیف می‌کنند، از اجتناب مالیاتی کاملاً قانونی (مانند سرمایه‌گذاری در اوراق قرضه معاف از مالیات) تا اقداماتی که می‌تواند به‌عنوان «فراتر رفتن از چارچوب قانون مالیات‌ها» توصیف شود. لیتز (Lietz, 2013) اقدامات مختلفی ارائه می‌کند که ممکن است در دامنه سازه اجتناب مالیاتی قرار گیرند؛ نظیر انتخاب روش خاص استهلاک، سرمایه‌گذاری در دارایی‌هایی که مزیت مالیاتی دارند، انتقال درآمد مشمول مالیات به دوره‌های آتی، طبقه‌بندی برخی معاملات به‌عنوان معاف از مالیات، انتقال درآمد بین حوزه‌های مختلف مالیاتی و قیمت‌گذاری انتقالی. درخصوص مفهوم‌سازی اجتناب مالیاتی یک بحث مستمر درباره اصطلاحات «اجتناب مالیاتی»، «راهبرد جسورانه مالیاتی»^۱ و «ریسک مالیاتی» در ادبیات پژوهش وجود دارد. در یک دیدگاه گسترده، اجتناب مالیاتی ممکن است این‌گونه تعریف شود: هرآنچه که مالیات واقعی شرکت را نسبت به مالیات مبتنی بر سود حسابداری قبل از مالیات آن کاهش می‌دهد (Dyrenge et al., 2010). این اصطلاح بیشتر به‌صورت یک طیف مفهوم‌سازی می‌شود که رعایت کامل قانون مالیات در یک سر طیف و فرار مالیاتی غیرقانونی در سر دیگر طیف قرار دارد (Hanlon & Heitzman, 2010). تاکنون، هیچ توافقی درباره اینکه سیاست جسورانه مالیاتی چیست و در کدام نقطه از این طیف آغاز می‌شود، وجود ندارد؛ از این رو، سازه اجتناب مالیاتی به مفهومی مبهم تبدیل شده است.

اجتناب مالیاتی الزاماً رفتاری نادرست یا غیرقانونی نیست (Dyrenge et al., 2008)، بلکه راهبردی است که به طور قانونی و با استفاده از کاستی‌های موجود در قوانین مالیاتی اجرا می‌شود (Pohan, 2013). در درجه اول، به نظر می‌رسد اجتناب مالیاتی برای شرکت و سهام‌داران سودمند است؛ زیرا باعث حفظ منابع در دسترس شرکت برای انجام طرح‌های سرمایه‌گذاری و توزیع منابع بین سهام‌داران می‌شود. در مقابل، اجتناب مالیاتی ممکن است ضمن تحمیل هزینه بر شرکت‌ها، منبع بالقوه ریسک باشد (Neuman et al., 2014). شرکت‌هایی که قصد استفاده از راهبرد اجتناب مالیاتی دارند، باید به مسائل زیادی در رابطه با مزایا، هزینه‌ها و ریسک‌های احتمالی آن توجه کنند. مطابق نظریه هزینه منفعت، شرکت‌ها پیامدهای احتمالی اجتناب مالیاتی را در نظر می‌گیرند و در این راستا، مزایای اجتناب مالیاتی نظیر کاهش مالیات و افزایش جریان نقدی را با هزینه‌های مربوط نظیر هزینه‌های ممیزی مالیاتی، جرائم و کاهش شهرت مقایسه می‌کنند. اگر مزایای مد نظر بیش از هزینه‌ها باشد، راهبرد اجتناب مالیاتی اجرا می‌شود؛ علاوه بر این، مطابق نظریه انتقال ریسک^۲ در شرکت‌هایی که در وضعیت درماندگی قرار دارند، اجتناب از پرداخت مالیات محتمل‌تر است. این نظریه مبتنی بر این استدلال است که در وضعیت درماندگی مالی، سهام‌داران و مدیران به رفتارهای مخاطره‌آمیز روی می‌آورند (Galai & Masulis, 1976). جنسن و مک‌کلینگ (Jensen & Meckling, 1976) با استناد به نظریه انتقال ریسک بیان کردند که سهام‌داران بیشتر با تأمین مالی پروژه‌های پرریسک از طریق

¹ Aggressive Tax Strategy

² Risk—shifting theory

بدهی، ریسک را به اعتباردهندگان منتقل می‌کند. از سوی دیگر، اعتباردهندگان با درک این موضوع، در اعطای اعتبار به شرکت‌هایی که درگیر مشکلات مالی هستند، نرخ تأمین مالی بیشتری را طلب می‌کنند. این باعث می‌شود شرکت‌ها تمایل بیشتری به اجرای سیاست‌های مدیریت ریسک داشته باشند. از آنجایی که شرکت‌های درمانده مالی برای اجتناب از پرداخت مالیات در راستای نیاز به دسترسی بیشتر به وجه نقد، متحمل ریسک می‌شوند (Frank et al., 2009) و فعالیت اجتناب مالیاتی نیز ریسک‌های زیادی نظیر جریمه و کاهش شهرت به همراه دارد، به‌عنوان یکی از سیاست‌های مدیریت ریسک محسوب می‌شود (Khamisan & Christina, 2020).

مرور ادبیات حاکی از آن است که اجتناب مالیاتی در کانون توجه بسیاری از پژوهش‌های تجربی قرار گرفته است و پژوهشگران از گذشته تاکنون مطالعات زیادی در این حوزه انجام داده‌اند؛ از جمله: تأثیر درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی در طول بحران مالی (Richardson et al., 2015)، اجتناب مالیاتی، انگیزه‌ها و راهبرد شرکت‌ها (Desai & Dharmapala, 2006; Rego & Wilson, 2012; Scholes et al., 2014)، ارتباط محدودیت‌های مالی و بحران‌های اقتصادی با اجتناب مالیاتی (Brondolo, 2009; Ariff et al., 2023). شواهد تجربی فراهم‌شده در بخش عمده‌ای از ادبیات حاکی از وجود رابطه مثبت بین درماندگی و محدودیت‌های مالی با اجتناب مالیاتی است. ادواردز و همکاران (Edwards et al., 2013) نشان دادند که در دوره‌هایی که شرکت‌ها در تنگنای مالی قرار دارند، سیاست مالیاتی شرکت پیامدهای زیادی مانند افزایش هزینه سرمایه و کاهش دسترسی به سرمایه خارجی دارد. شرکت‌های درمانده از نظر مالی، دارای گزینه‌های کمتری هستند و در نتیجه ریسک‌های بیشتری را متحمل می‌شوند؛ از این رو، شرکت‌های درمانده مالی به دلیل نیاز به افزایش جریان نقدی (کاهش جریان نقدی خروجی بابت مالیات) و بهبود شهرت شرکت اجتناب مالیاتی بیشتری خواهند داشت. دانگ و تران (Dang & Tran, 2021) شواهدی فراهم کردند که نشان می‌دهد بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی رابطه مثبت وجود دارد. هرچه شرکت بیشتر در معرض ریسک تأمین سرمایه باشد، بیشتر درگیر فعالیت‌های مرتبط با اجتناب مالیاتی خواهد شد. مایلز (Mills, 1998) و مایلز و نیوبری (Mills & Newberry, 2005) نشان دادند که اجتناب مالیاتی با درماندگی مالی رابطه مثبت دارد و شرکت‌هایی که رتبه اعتباری پایینی دارند، به‌منظور اجتناب از پرداخت مالیات، در اظهارنامه مالیاتی خود هزینه‌های بهره بیشتری نسبت به صورت‌های مالی گزارش می‌کنند. یافته‌های سادجیارتو و همکاران (Sadjiarto et al., 2020) و پوتری و چاریری (Putri & Chariri, 2017) حاکی از تأثیر مثبت درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی است. نوگروهو و همکاران (Nugroho et al., 2020) دریافتند که درماندگی مالی تأثیر مثبتی بر اجتناب مالیاتی دارد. اگر خطر ورشکستگی به نسبت زیاد باشد، شرکت‌ها با اقدام به اجتناب مالیاتی، ریسک ممیزی مالیاتی را نادیده می‌گیرند.

پلاتیکانوا (Platikanova, 2017) با مطالعه اثر اجتناب مالیاتی بر ساختار سررسید بدهی نشان داد که شرکت‌های دارای نرخ مؤثر مالیات نقدی کمتر، نسبت بیشتری از بدهی کوتاه‌مدت دارند. حسن و همکاران (Hasan et al., 2017) رابطه مثبتی بین اجتناب مالیاتی و مراحل معرفی و افول چرخه عمر شرکت در شرکت‌های دارای محدودیت‌های بیشتر مالی یافتند. ریچاردسون و همکاران (Richardson et al., 2013) با مطالعه تأثیر ویژگی‌های حاکمیتی بر فعالیت‌های اجتناب مالیاتی شرکت نشان دادند که ویژگی‌های حاکمیتی و به‌طور خاص مدیریت ریسک و کنترل داخلی و درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر مثبتی دارد. شواهد پژوهش ساپوترا و همکاران (Saputra et al., 2017) حاکی از آن است که درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر مثبتی دارد و تشدید فشار مالی در شرکت منجر به افزایش اجتناب مالیاتی شرکت‌ها می‌شود. ادواردز و همکاران (Edwards et al., 2016) با بررسی رابطه بین محدودیت‌های مالی و صرفه‌جویی نقدی ایجادشده از طریق برنامه‌ریزی مالیاتی نشان دادند که شرکت‌هایی که با محدودیت مالی مواجه هستند، از برنامه‌ریزی مالیاتی جهت کاهش مالیات نقدی استفاده می‌کنند، به‌گونه‌ای که شرکت‌های دارای افزایش در محدودیت خاص شرکت با کاهش نرخ‌های مؤثر مالیات نقدی مواجه

هستند. لائو مایلز (Law & Mills, 2015) با مطالعه رابطه بین محدودیت‌های مالی و راهبردهای مالیاتی تهاجمی دریافتند که شرکت‌های دارای محدودیت مالی از راهبردهای مالیاتی تهاجمی تری استفاده می‌کنند، به طوری که این شرکت‌ها دارای نرخ مؤثر مالیاتی جاری و آتی بیشتری هستند و مزایای مالیاتی شناسایی نشده بیشتری را گزارش می‌کنند. دیرنگ و مارکل (Dyrenge & Markle, 2016) شواهدی فراهم کردند که نشان می‌دهد محدودیت‌های مالی با میزان فعالیت‌های کاهنده مالیات رابطه مثبتی دارد. آکاما و همکاران (Akamah et al., 2021) نشان دادند که بین محدودیت‌های مالی دوره جاری و نوسانات نرخ‌های مالیات مؤثر نقدی در دوره‌های بعدی رابطه مثبتی وجود دارد. یافته‌های یولویا و پوتری (Yulvia & Putri, 2021) حاکی از آن است که تغییر در محدودیت‌های مالی تأثیر معناداری بر صرفه‌جویی مالیات نقدی ندارد؛ بنابراین، شرکت‌های دارای محدودیت مالی، وجوه داخلی اضافی را از طریق راهبرد اجتناب مالیاتی به دست نمی‌آورند و به ریسک‌های مرتبط با راهبرد اجتناب مالیاتی بیشتر توجه می‌کنند. دهامارا و ویولیتا (Dhamara & Violita, 2018) دریافتند که درموندگی مالی با راهبردهای جسورانه مالیاتی رابطه ندارد. آنان نبود رابطه؛ معنی دار را ناشی از این موضوع تفسیر کردند که دوره زمانی پژوهش آنان بحران‌های مالی را پوشش نمی‌دهد که احتمال مشکلات مالی را افزایش می‌دهند. وارسین و همکاران (Warsini et al., 2019) دریافتند که درموندگی مالی تأثیر منفی بر اجتناب مالیاتی دارد. یافته‌های مختاری (Mokhtari, 2019) و حاجیها و همکاران (Hajiha et al., 2017) حاکی از وجود رابطه بین احتمال ورشکستگی و محدودیت‌های مالی با اجتناب مالیاتی است؛ بنابراین، شرکت‌های دارای محدودیت مالی از سایر شرکت‌هایی که دسترسی بهتری به بازار سرمایه دارند، انگیزه بیشتری برای اجتناب از پرداخت مالیات دارند. قوی‌پنجه و غریب (Ghavipanah & Gharib, 2018) و سلطانی‌پناه و همکاران (Soltanipanah et al., 2016) دریافتند که بین درموندگی مالی و اجتناب مالیاتی رابطه معناداری وجود ندارد. بولو و همکاران (Blue et al., 2023) نشان دادند که بین متغیر نااطمینانی نرخ ارز و متغیر نااطمینانی نرخ بهره با اجتناب مالیاتی شرکت‌ها رابطه معناداری وجود ندارد و محدودیت‌های مالی بر رابطه بین نااطمینانی متغیرهای کلان اقتصادی و اجتناب مالیاتی تأثیر ندارد.

با عنایت به بینش‌های نظریه نهادی، رویه‌ها و راهبردهای شرکت به محیط نهادی بستگی دارد که شرکت‌ها در آن فعالیت می‌کنند؛ از این رو، شرکت‌ها ممکن است در طول بحران اقتصادی ناشی از همه‌گیری کووید ۱۹ رفتارها و راهبردهای مالیاتی خود را تغییر دهند. در ارتباط با تأثیر بحران‌های مالی نظیر شیوع کووید ۱۹ بر سایر فاکتورها مطالعات مختلفی وجود دارد. ریچاردسون و همکاران (Richardson et al., 2015) نشان دادند که درموندگی مالی به طور مثبت با اجتناب مالیاتی و بحران مالی رابطه دارد؛ رابطه بین درموندگی مالی و اجتناب مالیاتی در دوره بحران مالی در مقایسه با قبل از بحران بیشتر است. آنان استدلال کردند که شرکت‌هایی که با درموندگی مالی مواجه هستند، به دلیل بیشتر بودن منافع اجتناب مالیاتی نسبت به هزینه آن دارای انگیزه بیشتری برای اجتناب مالیاتی هستند. حبیب و همکاران (Habib et al., 2013) بیان کردند که تأثیر بحران‌های اقتصادی و مالی بر اجتناب مالیاتی شرکت‌های مختلف متفاوت است؛ زیرا برخی از شرکت‌ها پیش از شروع بحران دارای مشکلات مالی بودند و شرکت‌هایی که قبلاً درموندگی مالی را تجربه کرده‌اند، از سایر شرکت‌ها در موقعیت بهتری خواهند بود. یافته‌های آریف و همکاران (Ariff et al., 2023) حاکی از آن است که شیوع کووید ۱۹ رابطه بین درموندگی مالی و اجتناب از مالیات را تعدیل می‌کند، به گونه‌ای که شرکت‌های درموندگی مالی اجتناب مالیاتی کمتری را در دوره‌های قبل و در طول دوره شیوع کووید ۱۹ دارند. در طول همه‌گیری در مقایسه با دوره قبل از همه‌گیری، مشکلات مالی تأثیر منفی قوی‌تری بر اجتناب مالیاتی دارند. خیراللهی و همکاران (Kheirollahi et al., 2022) دریافتند که بحران مالی جهانی با تأثیر بر عملکرد مالی، شرکت‌ها را در آستانه درموندگی مالی قرار داده است که این موضوع انگیزه مدیران را برای مخفی کردن عملکرد رو به وخامت شرکت افزایش می‌دهد. نتایج آنان حاکی از تأثیر معنادار بحران مالی جهانی بر درموندگی مالی شرکت‌ها، مدیریت

سود و قیمت‌گذاری اقلام تعهدی است. وقفی و همکاران (Vaghfi et al., 2022) نشان دادند که بحران مالی جهانی و کرونا بر شاخص بورس ایران تأثیر معنادار داشته، اما تأثیر بحران کرونا در مقایسه با بحران مالی جهانی، بر بازده شاخص بورس بیشتر بوده است. یافته‌های رضائی و تامرادی (Rezaei & Tamoradi, 2023) حاکی از آن است که با افزایش و همه‌گیری کووید ۱۹ میزان خطر سقوط قیمت سهام افزایش یافته است. در چنین شرایطی مدیران سعی می‌کنند تا اخبار منفی شرکت که ناشی از شرایط تحمیلی کرونا است را تا حد امکان مخفی نگه دارند و بدین ترتیب شیوع کووید ۱۹ منجر به افزایش خطر سقوط قیمت سهام می‌شود. از سوی دیگر، نتایج نشان داد که مسئولیت اجتماعی بر خطر سقوط قیمت سهام در شرایط قبل و بعد از شیوع کووید ۱۹ تأثیر معناداری داشته است. تاجمیر ریاحی و اسدی (Tajmir Riahi & Asadi, 2021) دریافتند که بین آشفتگی مالیاتی و اجتناب از مالیات رابطه منفی و معناداری وجود دارد و بین نسبت جاری و اجتناب از مالیات رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. افلاطونی و همکاران (Aflatooni et al., 2024) دریافتند در دوره همه‌گیری کووید ۱۹ در مقایسه با سال‌های قبل از آن، نسبت نگهداشت وجه نقد شرکت‌ها حدود دو برابر شده و سرعت تعدیل آن نیز نزدیک به ۴۰ درصد افزایش داشته است.

با عنایت به مطالب بالا انتظار می‌رود شرکت‌های دارای درماندگی مالی به دلایل متعددی به اجتناب مالیاتی روی آورند؛ نخست، برخلاف بسیاری از تکنیک‌های کاهش هزینه نظیر کاهش مخارج تحقیق و توسعه، تبلیغات یا هزینه‌های سرمایه‌ای کاهش مالیات با احتمال کمتری بر عملیات شرکت تأثیر منفی دارد. دوم، صرفه‌جویی نقدی ناشی از پرداخت کمتر مالیات منبع تأمین مالی داخلی است؛ بنابراین، در شرایطی که تأمین مالی بدهی و سهام برای شرکت‌های درمانده مالی گران‌تر و دشوارتر است، استفاده از راهبرد اجتناب مالیاتی برای تأمین مالی عملیات می‌تواند گزینه مطلوبی باشد؛ بنابراین، از آنجایی که شرکت‌های درمانده مالی بیشتر در معرض ریسک تأمین مالی هستند، انتظار می‌رود بیشتر از سایر شرکت‌ها درگیر فعالیت‌های مرتبط با اجتناب مالیاتی باشند. از منظر نظریه نمایندگی نیز در شرکت‌های درمانده مالی اجتناب مالیاتی راهبرد منطقی برای کاهش هزینه‌های نمایندگی است. مدیران با استفاده از این راهبرد از طریق حداقل کردن هزینه‌ها به حفظ وجوه نقد و در نتیجه افزایش ثروت سهام‌داران کمک می‌کنند؛ بنابراین، در شرکت‌هایی که از نظر مالی درمانده هستند، اجتناب مالیاتی گزینه‌ای منطقی برای تداوم فعالیت محسوب می‌شود که هزینه‌های بالقوه آن کمتر از منافع بالقوه است (Richardson et al., 2015). بسیاری از یافته‌ها نظیر لاو و مایلز (Law & Mills, 2015) و دانگ و تران (Dang & Tran, 2021) مبنی بر وجود رابطه مثبت بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی از این ادعا پشتیبانی می‌کند. با عنایت به استدلال‌های نظری و شواهد تجربی قبلی، انتظار می‌رود درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر داشته باشد؛ بنابراین، فرضیه اول پژوهش به شرح زیر تدوین می‌شود:

فرضیه اول: درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر دارد.

یافته‌های بسیاری از مطالعات نشان‌دهنده اجتناب از مالیات بیشتر در طول دوره همه‌گیر نسبت به دوره قبل از همه‌گیری است. کووید ۱۹ چالش‌های بزرگ‌تری بر شرکت‌ها تحمیل و آنها را وادار می‌کند تا راهبردهایی را انتخاب کنند که از طریق اجتناب از مالیات، منابع داخلی خود را تأمین کنند؛ با این حال، شرکت‌هایی که بیشتر به حفظ شهرت خود اهمیت می‌دهند، به دلیل نظارت بیشتر قانونگذاران در طول دوره بحران‌های مالی ممکن است از تغییر راهبردهای مالیاتی خود اجتناب کنند؛ بنابراین، تأثیر درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی با توجه به شرایط و عدم اطمینان‌های محیط فعالیت شرکت‌ها متفاوت است. صندوق بین‌المللی پول با استفاده از داده‌های مالیاتی در طول بحران مالی اذعان کرد که نیاز به حفظ وجه نقد و برآورده کردن حداقل نیازهای تأمین مالی در دوره‌های بحران حیاتی‌تر است؛ از این رو، در دوره‌های وجود بحران‌های محیطی، شرکت‌های دارای محدودیت مالی، بیشتر درگیر سیاست‌های مالیاتی جسورانه خواهند بود (Ariff et al., 2023). عدم اطمینان محیط اقتصادی باعث انگیزها و رفتارهای متفاوت مدیریتی در شرکت‌های مختلف می‌شود و مدیران در چنین شرایطی از راهبردهای

مختلفی برای حفظ کسب و کار استفاده می‌کنند. یافته‌های تجربی نیز از این موضوع پشتیبانی می‌کند. برای نمونه، یافته‌های ریچاردسون و همکاران (Richardson et al., 2015) حاکی از تأثیر مثبت بحران مالی جهانی بر رابطه بین درماندگی مالی و راهبردهای جسورانه مالیاتی است. ادواردز و همکاران (Edwards et al., 2016) نشان دادند شرکت‌هایی که با افزایش محدودیت‌های مالی مواجه هستند، از برنامه‌ریزی مالیاتی به‌منظور تعویق مالیات استفاده می‌کنند. کاهارودین و همکاران (Kamarudin et al., 2024) دریافتند که بحران مالی ناشی از شیوع کووید ۱۹ رابطه بین دوره تصدی حسابرس و اجتناب مالیاتی را تعدیل می‌کند. آریف و همکاران (Ariff et al., 2023) نیز دریافتند که کووید ۱۹ اثر درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی را تشدید می‌کند. با عنایت به استدلال‌های نظری و شواهد تجربی مبنی بر اینکه درماندگی مالی فشار بیشتری بر شرکت‌ها برای اجتناب مالیاتی در طول بحران‌ها وارد می‌کند، فرضیه دوم به شرح زیر تدوین می‌شود:

فرضیه دوم: کووید ۱۹ رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی را تعدیل می‌کند.

روش پژوهش

آزمون فرضیه‌های پژوهش با استفاده از مدل رگرسیونی چندمتغیره انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در دوره زمانی ۱۳۹۶ تا ۱۴۰۱ است. به‌منظور دستیابی به مجموعه‌ای از مشاهدات همگن، جامعه آماری با اعمال شروط برابر با تعداد ۱۶۲ شرکت (معادل ۹۷۲ مشاهده سال - شرکت) حاصل شد؛ شروط از این قرار است: (۱) جزء شرکت‌های سرمایه‌گذاری، هلدینگ، بانک‌ها و بیمه‌ها، تأمین مالی و واسطه‌گری‌های مالی نباشند؛ (۲) پایان سال مالی شرکت‌ها منتهی به پایان اسفندماه باشد و سال مالی طی دوره پژوهش تغییر نکرده باشد؛ (۳) اطلاعات شرکت‌ها طی دوره پژوهش در دسترس باشد و (۴) قبل از سال ۱۳۹۶ در بورس اوراق بهادار تهران پذیرفته شده و تا پایان سال ۱۴۰۱ از تابلوی بورس خارج نشده باشند. داده‌های مربوط به متغیر اجتناب مالیاتی، درماندگی مالی و متغیرهای کنترلی پژوهش با مراجعه به صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه و از طریق نرم‌افزار ره‌آورد نوین و سایت کدال و داده‌های مربوط به متغیر رشد تولید ناخالص داخلی از عدد اعلامی توسط بانک مرکزی گردآوری شده است. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار اکسل گردآوری، تلخیص، طبقه‌بندی و پالایش و با استفاده از نرم‌افزار آماری ایویوز تجزیه و تحلیل شده است. با عنایت به اینکه به‌منظور سنجش برخی از متغیرها از داده‌های مربوط به دو دوره قبل استفاده شده است، برخی از داده‌های پژوهش برای دوره‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۶ نیز گردآوری شده است. برای آزمون فرضیه اول و دوم به ترتیب از مدل (۱) و (۲) استفاده شده است.

مدل (۱)

$$TA_t = \beta_0 + \beta_1 FD_{it} + \beta_2 CINT_{it} + \beta_3 Size_{it} + \beta_4 INVINT_{it} + \beta_5 SGROWTHE_{it} + \beta_6 Lev_{it} + \beta_7 GDP_{it} + \beta_8 CFOVOL_{it} + \beta_9 LOSS_{it} + \beta_{10} PROAVOL_{it} + \beta_{11} ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

مدل (۲)

$$TA_t = \beta_0 + \beta_1 FD_{it} + \beta_2 COVID_{it} + \beta_3 FD_{it} \times COVID_{it} + \beta_4 CINT_{it} + \beta_5 Size_{it} + \beta_6 INVINT_{it} + \beta_7 SGROWTHE_{it} + \beta_8 Lev_{it} + \beta_9 GDP_{it} + \beta_{10} CFOVOL_{it} + \beta_{11} LOSS_{it} + \beta_{12} PROAVOL_{it} + \beta_{13} ROA_{it} + \varepsilon_{it}$$

اجتناب مالیاتی (TA) متغیر وابسته پژوهش است. مطابق ادبیات موجود از معیارهای مختلفی نظیر نرخ مؤثر مالیاتی، تفاوت مالیات ابرازی با مالیات تشخیصی و ... برای سنجش اجتناب مالیاتی استفاده شده است. استفاده از نرخ مؤثر مالیاتی به‌عنوان معیار سنجش زمانی که زیان وجود دارد مسئله‌ساز است؛ زیرا استفاده آن در مخرج کسر باعث منفی شدن معیار

به‌دست‌آمده خواهد شد؛ بنابراین، یک رویکرد معمول در مطالعات مربوط به اجتناب مالیاتی شرکت حذف مشاهدات دارای زیان از نمونه پژوهش است (Dyrenge et al., 2008). حذف مشاهدات زیان منجر به اریب در نتایج خواهد شد؛ زیرا ممکن است بسیاری از شرکت‌های دارای درماندگی مالی، زیان‌ده باشند (Edwards et al., 2016). به‌منظور حفظ مشاهدات زیان در نمونه از معیار توسعه‌یافته توسط هنری و سانسینگ (Henry & Sansing, 2018) استفاده شده است. این معیار از طریق تفاوت بین مالیات نقدی پرداخت‌شده (که از بابت مالیات‌های استردادشده تعدیل می‌شود) و حاصل ضرب سود دفتری قبل از مالیات در نرخ قانونی مالیات محاسبه شده است. سپس، این معیار براساس ارزش دفتری دارایی‌های شرکت استانداردسازی شده است. شرکت در صورتی دارای اجتناب مالیاتی است که مالیات نقدی پرداختی آن کمتر از سود قبل از مالیات ضربدر نرخ قانونی مالیات باشد. آنجایی که بخشی از مالیات پرداختی در دوره جاری ممکن است مربوط به مالیات‌های قطعی‌شده دوره‌های قبل باشد، هزینه مالیات در صورت سود و زیان جایگزین مالیات نقدی پرداختی شده است. نرخ مالیات طبق ماده ۱۰۵ قانون مالیات‌های مستقیم ۲۵٪ است که با توجه به ۱۰٪ تخفیف در نرخ مالیات شرکت‌های بورسی طبق ماده ۱۴۳ این نرخ برابر با ۲۲.۵٪ در نظر گرفته شده است. برای دوره‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ با توجه به بخشودگی ۵ درصدی طبق قانون بودجه کل کشور نرخ مذکور معادل ۱۷.۵٪ در نظر گرفته شده است. به‌منظور تفسیر راحت‌تر، عدد به‌دست‌آمده در ۱- ضرب می‌شود، به‌طوری‌که مقادیر مثبت این معیار در هر دوره بیانگر اجتناب مالیاتی شرکت در دوره مربوط است (Kovermann, 2018). درماندگی مالی (FD) متغیر مستقل پژوهش است که برای سنجش آن از شاخص Z آلمن و مدل به‌کاررفته در پژوهش آلجوقیمان و همکاران (Aljughaiman et al., 2023) استفاده شده است. در این مدل که با استفاده از روش تجزیه و تحلیل چندمیزی برای انتخاب نسبت‌های مالی استفاده شده است، از میان ۲۲ نسبت مالی برای پیش‌بینی ورشکستگی از پنج نسبت استفاده شده است که بهترین پیش‌بینی‌کننده درماندگی مالی بودند؛ شامل قدرت نقدشوندگی، سوددهی، نسبت‌های اهرمی، توانایی بازپرداخت بدهی و نسبت‌های فعالیت که بهترین عملکرد را در میان دیگر نسبت‌های مالی دارا بوده‌اند؛ بنابراین، در این پژوهش از مدل (۳) برای اندازه‌گیری درماندگی مالی استفاده شده است:

$$Z = 1.2 X1 + 1.4 X2 + 3.3 X3 + 0.6 X4 + 1.0 X5 \quad \text{مدل (۳)}$$

X1: نسبت سرمایه در گردش به کل دارایی‌ها، X2: نسبت سود انباشته به کل دارایی‌ها، X3: نسبت سود قبل از بهره و مالیات به کل دارایی‌ها، X4: نسبت ارزش بازار حقوق صاحبان سهام به ارزش دفتری بدهی‌ها، X5: نسبت فروش به کل دارایی‌ها. کووید ۱۹ متغیر تعدیل‌کننده پژوهش است که به‌صورت متغیر موهومی اندازه‌گیری شده است. با عنایت به اینکه کووید ۱۹ در اواخر سال ۱۳۹۸ شیوع پیدا کرد و انتظار می‌رود در این فاصله زمانی تا پایان سال ۱۳۹۸ بر تصمیمات شرکت‌ها اثر معناداری نداشته باشد، از این‌رو، دوره زمانی ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ به‌عنوان دوره شیوع کووید ۱۹ تعریف و برای این دوره عدد ۱ و برای سایر دوره‌ها عدد صفر اختصاص داده شد. در مدل‌های رگرسیون پژوهش به‌منظور کنترل ویژگی‌های خاص شرکت و سایر عوامل تأثیرگذار بر اجتناب مالیاتی از متغیرهای کنترلی استفاده شده است که در ادبیات پژوهش پیشنهاد شده‌اند. اندازه شرکت^۱ برابر با لگاریتم طبیعی کل دارایی‌هاست و برای کنترل صرفه‌جویی در مقیاس و اثرات هزینه سیاسی استفاده شده است (Gupta & Newberry, 1997). مطابق نظریه هزینه‌های سیاسی، شرکت‌های بزرگ‌تر دارای هزینه‌های سیاسی بیشتر مانند مالیات بر درآمد هستند (Watts & Zimmerman, 1986). در مقابل، شرکت‌های بزرگ‌تر منابع بیشتری برای مشارکت در برنامه‌ریزی مالیاتی دارند. بازده دارایی‌ها (ROA) برابر با نسبت سود قبل از مالیات به کل دارایی‌هاست و برای کنترل

1. COVID-19

2. Size

سودآوری شرکت استفاده شده است (Plesko, 2003). افزایش بازده دارایی‌ها عموماً همراه با افزایش سود و در نتیجه افزایش میزان مالیات بر درآمد شرکت است و این موضوع انگیزه شرکت‌ها را برای اجتناب مالیاتی بیشتر افزایش می‌دهد (Widianingrum et al., 2024). اهرم مالی (LEV) برابر با نسبت کل بدهی‌ها به کل دارایی‌هاست و به منظور کنترل انگیزه شرکت برای استفاده از بدهی برای کسب صرفه‌جویی مالیاتی استفاده شده است (Cheng et al., 2012). استفاده بیشتر از بدهی‌های بهره‌دار به دلیل پذیرفتنی بودن هزینه بهره به طور مثبت بر انگیزه‌های برنامه‌ریزی مالیاتی شرکت‌ها تأثیر دارد (Cheng et al., 2012). میزان سرمایه‌گذاری در دارایی‌ها از طریق دو شاخص، شامل نسبت ارزش دفتری دارایی‌های ثابت مشهود به کل دارایی‌ها (CINT) و نسبت کل موجودی به کل فروش^۱ محاسبه شده است و برای کنترل گزینه‌های سرمایه‌گذاری برای استفاده از مزایای مالیاتی شرکت استفاده شده است (Gupta & Newberry, 1997; Plesko, 2003). سرمایه‌گذاری در دارایی‌های ثابت باعث افزایش هزینه استهلاک و در نتیجه کاهش مالیات خواهد شد. شرکت‌هایی با سطوح دارایی ثابت بیشتر، دارای نرخ مؤثر مالیاتی کمتری هستند (Dyrenge et al., 2008). رشد فروش^۲ در دوره مالی t منهای فروش در دوره مالی t-1 تقسیم بر فروش در دوره مالی t-1. شرکت‌های با رشد بسیار، با افزایش درآمدشان در معرض افزایش نرخ‌های مالیاتی هستند؛ بنابراین، این شرکت‌ها دارای نرخ مؤثر مالیاتی بیشتری هستند (Plesko, 2003). فیلیپس (Phillips, 2003) نشان داد که شرکت‌های دارای رشد، توانایی بیشتری برای اجتناب از مالیات دارند. زیان^۳ به صورت متغیر موهومی تعریف می‌شود؛ بدین معنی که اگر شرکت زیان‌ده باشد، عدد ۱ و در غیر این صورت صفر در نظر گرفته می‌شود. متغیر زیان به منظور کنترل انگیزه شرکت برای کاهش بار مالیات بر درآمد استفاده شده است. شرکت‌های زیان‌ده معمولاً انگیزه کمتری برای مشارکت در اجتناب مالیاتی دارند (Lietz, 2013)؛ علاوه بر این، شرکت‌هایی که متحمل زیان می‌شوند، می‌توانند بدهی مالیاتی خود را برای دوره حسلبرداری قبلی یا بعدی با استفاده از مزایای بازپرداخت یا انتقال به آینده کاهش دهند. نوسان بازده دارایی‌ها^۴ و نوسان جریان‌های نقدی عملیاتی^۵ به منظور کنترل نوسان در عملکرد شرکت استفاده شده است. نوسان جریان نقد عملیاتی بیانگر انحراف استاندارد نسبت جریان نقدی عملیاتی به کل دارایی‌ها برای دوره t-2 تا دوره t. نوسان بازده دارایی‌ها بیانگر انحراف استاندارد نسبت بازده دارایی‌ها قبل از مالیات برای دوره t-2 تا دوره t (Akamah et al., 2021). رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) برابر است با درصد رشد تولید ناخالص داخلی کشور (از عدد اعلامی توسط بانک مرکزی استفاده شده است).

یافته‌ها

آماره‌های توصیفی مربوط به متغیرهای پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است. آماره‌های مذکور، شاخص مرکزی و پراکندگی و شمایی کلی از وضعیت توزیع داده‌های پژوهش را ارائه می‌کند.

1. INVINT

2. SGrowth

3. Loss

4. PROAVOL

5. CFOVOL

جدول (۱): آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

Table (1): Descriptive statistics

بخش الف: آمار توصیفی متغیرهای کمی پژوهش

متغیر	میانگین	میانه	بیشینه	کمینه	انحراف معیار
TA	۰/۰۲۱۴	۰/۰۱۳۲	۰/۱۴۶۰	-۰/۰۸۲۶	۰/۰۲۹۴
FD	۸/۹۴۶۷	۵/۵۹۸۳	۲۹۷/۳۱	-۱/۸۸۴۴	۱۵/۶۶۳
CFOVOL	۱/۳۷۲۱	۰/۰۸۲۹	۴۰۳/۰۱	۹/۵۶۳۷	۱۳/۴۸۰
CINT	۰/۲۴۹۴	۰/۲۰۴۳	۰/۹۶۸۵	۰/۰۰۰۱	۰/۱۸۷۷
GDP	۰/۷۲۶۶	۲/۴۰۹۵	۹/۸۸۷۷	-۸/۱۹۳۸	۶/۰۱۱۵
SGrowth	۵۷/۱۶۹	۴۷/۱۹۲	۱۸۱۶/۹	-۹۰/۹۱۸	۸۲/۷۰۱
INVINT	۰/۳۰۳۵	۰/۲۳۰۲	۱۴/۰۹۰	۰/۰۰۰۰	۰/۵۲۴۶
LEV	۰/۵۰۴۴	۰/۵۰۵۹	۱/۵۰۵۲	۰/۰۲۵۸	۰/۲۲۱۵
PROAVOL	۰/۰۷۹۲	۰/۰۶۳۵	۰/۳۵۷۳	۰/۰۰۰۱	۰/۰۶۲۴
ROA	۰/۲۱۱۶	۰/۱۹۳۰	۰/۸۴۴۳	-۰/۳۶۷۵	۰/۱۷۹۱
SIZE	۱۵/۶۲۳	۱۵/۴۰۱	۲۱/۵۷۱	۱۱/۳۶۱	۱/۷۱۲۳

بخش ب: آمار توصیفی متغیرهای کیفی پژوهش

متغیر	فراوانی کد ۱	فراوانی کد ۰	درصد فراوانی کد ۱	درصد فراوانی کد ۰
COVID-19	۳۲۴	۶۴۸	۳۳٪	۶۷٪
LOSS	۶۱	۹۱۱	۶٪	۹۴٪

اجتناب مالیاتی دارای میانگینی برابر با ۰/۰۲۱۴ است. کمینه و بیشینه این متغیر ۰/۰۸۲۶- و ۰/۱۷۵۹ است. مقدار میانگین درماندگی مالی نشان می‌دهد که به طور میانگین شاخص اعتباری آلتمن در ارتباط با شرکت‌های مطالعه‌شده برابر با ۸/۹۴۶۷ است و چون از آستانه ۹۹/۲ کمتر است، متوسط امتیاز آن برای شرکت‌های مطالعه‌شده در دامنه ورشکستگی قرار می‌گیرد. از شاخص‌های بااهمیت دیگر در بخش آمار توصیفی انحراف معیار است که یکی از مهم‌ترین پارامترهای پراکندگی است و معیاری برای میزان پراکندگی مشاهدات از میانگین است. میانگین متغیر زیان برابر با ۰/۶ است که نشان می‌دهد ۰/۶٪ از کل مشاهدات در طی دوره پژوهش دارای زیان بوده‌اند. متغیر رشد فروش دارای بیشترین انحراف معیار و اجتناب مالیاتی دارای کمترین انحراف معیار است.

پس از ارائه آمار توصیفی متغیرهای پژوهش، در ادامه به آزمون فرضیه‌های پژوهش پرداخته می‌شود.

جدول (۲): نتایج آزمون فرضیه اول پژوهش

Table (2): The results of testing the first hypothesis

متغیر	ضریب	آماره t	سطح معناداری	هم خطی (VIF)
C	۰/۰۰۴۹	۴/۱۳۲	۰/۰۰۰۰	-
FD	۱/۵۵۰۱	۲/۵۳۱	۰/۰۱۱۸	۱/۳۶۶
CFOVOL	-۰/۰۰۰۲	-۲/۷۴۴	۰/۰۰۶۲	۱/۰۲۸
CINT	-۰/۰۰۰۴	-۰/۳۶۸۸	۰/۷۱۲۳	۱/۳۱۶
GDP	۰/۰۰۰۳	۱۰/۰۳۱	۰/۰۰۰۰	۱/۰۶۰
SGrowth	-۹/۵۶۰۱	-۱/۹۰۹	۰/۰۵۶۷	۱/۰۹۴
INVINT	-۰/۰۰۴۸	-۴/۲۴۳	۰/۰۰۰۰	۱/۰۶۰
LEV	-۰/۰۰۹۹	-۳/۹۳۶	۰/۰۰۰۱	۱/۹۸۷
PROAVOL	-۰/۰۳۵۸۱	-۳/۴۵۶	۰/۰۰۰۶	۱/۲۸۴
LOSS	-۰/۰۰۵۸	-۱۱/۶۱۲	۰/۰۰۰۰	۱/۲۶۷
ROA	۰/۱۲۳۲	۲۷/۶۹۷	۰/۰۰۰۰	۲/۱۴۲
SIZE	۰/۰۰۰۹	۲/۳۷۵	۰/۰۱۷۲	۱/۲۴۷
آمارهٔ بروش پاگان	۱۹۱۵۱/۳	سطح معناداری آمارهٔ بروش پاگان		۰/۰۰۰۰
آزمون F لیمر	۴/۹۰۹	سطح معناداری آمارهٔ F لیمر		۰/۰۰۰۰
آزمون هاسمن	۲۲/۲۱۹	سطح معناداری آمارهٔ کای مربع		۰/۰۲۲۷
آماره F	۵۸/۰۷۹	سطح معناداری آماره F		۰/۰۰۰۰
آمارهٔ دوربین واتسون	۲/۱۰۳	ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۸۴۰۰۵

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، باتوجه به سطح معنی‌داری آمارهٔ F لیمر و هاسمن، مدل فرضیهٔ اول به روش داده‌های تابلویی با رویکرد اثرات ثابت برآورد شده است. مقدار آمارهٔ F فیشر و سطح معناداری مربوط به این آماره در سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است که حاکی از معناداری کلی رگرسیون خطی است. ضریب تعیین تعدیل شده برابر با ۰/۸۴ است؛ بدین معنی که ۸۴ درصد از تغییرات اجتناب مالیاتی توسط متغیرهای مستقل و کنترلی توضیح داده می‌شود. مطابق نتایج آزمون ناهمسانی واریانس مقدار احتمال آماره مدل پژوهش برابر با ۰/۰۰۰ و کمتر از سطح خطای ۱٪ است؛ بنابراین، می‌توان ادعا کرد که فرض صفر این آزمون مبنی بر همسان بودن واریانس اجزای خطا رد شده است و فرض ناهمسانی واریانس تأیید شده است؛ بنابراین، مدل اول پژوهش مشکل ناهمسانی واریانس دارد. به همین دلیل از روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته برای تخمین مدل استفاده شده است. مقدار آمارهٔ دوربین واتسون در بازهٔ ۱/۵ الی ۲/۵ نشان از عدم وجود خودهمبستگی بین جملات پسماند است. شاخص عامل تورم واریانس کلیه متغیرهای مدل کمتر از عدد ۱۰ است؛ بنابراین، وجود هم‌خطی بین متغیرهای توضیحی اثر نامطلوبی بر تخمین مدل ندارد. ضریب رگرسیونی متناظر با درماندگی مالی ۱/۵۵۰۱ است و سطح معناداری متناظر با آن ۰/۰۱۱۸ است. مثبت بودن ضریب رگرسیونی نشان از ارتباط مستقیم بین اجتناب مالیاتی و درماندگی مالی دارد و باتوجه به اینکه سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین نتایج برآورد مدل، از فرضیهٔ اول پژوهش پشتیبانی می‌کند؛ بدین معنی که درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر مثبت و معناداری دارد. سایر نتایج این مدل بیانگر آن است که متغیرهای وجود زیان، حجم سرمایه‌گذاری در دارایی‌ها و اهرم مالی بر اجتناب مالیاتی تأثیر معنادار و منفی و متغیرهای بازدهٔ دارایی و اندازهٔ شرکت بر اجتناب مالیاتی تأثیر معنادار و مثبتی دارند.

جدول (۳): نتایج آزمون فرضیه دوم پژوهش
 Table (3): The results of testing the second hypothesis

متغیر	ضریب	آماره t	سطح معناداری	هم خطی (VIF)
C	۰/۰۰۹۸	۲/۴۳۶	۰/۰۱۵۰	-
FD	۰/۰۰۰۲	۲/۴۹۸	۰/۰۱۲۷	۹/۵۶۲
COVID-19	-۰/۰۱۲۷	-۱/۵۴۰	۰/۱۱۲۷	۲/۷۲۷
FD* COVID-19	-۰/۰۰۰۱	-۱/۲۹۸	۰/۱۸۹۵	۹/۶۲۱
CFOVOL	-۰/۰۰۰۳	-۲/۲۴۰	۰/۰۲۵۴	۱/۰۳۴
CINT	-۰/۰۰۰۴۶	-۱/۰۴۸	۰/۲۹۴۸	۱/۳۲۵
GDP	۰/۰۰۰۳	۳/۴۶۶	۰/۰۰۰۶	۲/۱۱۶
SGrowth	-۳/۲۴۱	-۰/۵۳۲۴	۰/۵۹۴۶	۱/۰۹۷
INVINT	-۱/۷۴۱	-۲/۰۰۱۶	۰/۰۳۲۹	۱/۰۶۴
LEV	-۰/۰۱۸۴	-۴/۰۴۴	۰/۰۰۰۱	۲/۱۹۵
PROAVOL	-۰/۰۱۳۵	-۱/۳۵۹	۰/۱۷۴۳	۱/۲۸۶
LOSS	-۰/۰۰۱۷	-۲/۶۱۲۳	۰/۰۰۹۴	۱/۲۶۹
ROA	۰/۱۱۹۹	۲۲/۷۲۱	۰/۰۰۰۰	۲/۱۶۳
SIZE	۰/۰۰۳۸	۲/۳۰۳	۰/۰۲۱۵	۱/۲۶۸۴
آمارهٔ بروش پاگان	۱۷۵۰۶/۸	سطح معناداری آمارهٔ بروش پاگان		۰/۰۰۰۰
آزمون F لیمر	۵/۷۲۰	سطح معناداری آمارهٔ F لیمر		۰/۰۰۰۰
آزمون هاسمن	۱۷/۰۲۲	سطح معناداری آمارهٔ کای مربع		۰/۰۲۹۱
آماره F	۱۰۲/۲۸	سطح معناداری آماره F		۰/۰۰۰۰
آمارهٔ دوربین واتسون	۱/۶۸۳	ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۸۲۵۵

با عنایت به نتایج جدول ۳، سطح معنی داری آمارهٔ اف لیمر و هاسمن نشان می‌دهد که مدل فرضیهٔ دوم به روش داده‌های تابلویی با رویکرد اثرات ثابت برآورد شده است. سطح معناداری آمارهٔ F فیشر برابر با ۰/۰۰۰۰ است که معناداری کلی مدل رگرسیونی فرضیهٔ دوم را تأیید می‌کند. ضریب تعیین تعدیل شدهٔ مدل نشان می‌دهد که حدود ۸۲ درصد از تغییرات حاصل در متغیر وابسته (اجتناب مالیاتی) می‌تواند توسط متغیرهای مستقل، تعدیلی و کنترلی مدل توضیح داده شود. نتایج آزمون ناهمسانی واریانس حاکی از تأیید ناهمسانی واریانس است؛ از این رو، از این رو، از روش حداقل مربعات تعمیم یافته برای تخمین مدل دوم استفاده شده است. مقدار آمارهٔ دوربین واتسون حاکی از عدم وجود خودهمبستگی بین اجزای خطای مدل و شاخص عامل تورم واریانس نیز حاکی از عدم وجود هم خطی چشمگیر بین متغیرهای توضیحی مدل است. از سوی دیگر، سطح معناداری آمارهٔ ضریب متغیر تعاملی (COVID-19×FD) برابر با ۰/۱۸۹۵ و بیشتر از سطح خطای ۰/۱۰ است که نشان می‌دهد متغیر کویید ۱۹ بر رابطهٔ بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی تأثیر معناداری ندارد؛ بنابراین، نتایج برآورد مدل، از فرضیهٔ دوم پژوهش پشتیبانی نمی‌کند. درخصوص متغیرهای کنترلی مدل، اندازهٔ شرکت، بازدهٔ دارایی‌ها و رشد تولید ناخالص داخلی بر اجتناب مالیاتی تأثیر مثبت و متغیرهای وجود زیان، اهرم مالی و حجم سرمایه‌گذاری در دارایی‌ها بر اجتناب مالیاتی تأثیر منفی و معناداری دارند.

بحث و نتیجه‌گیری

اجتناب مالیاتی، راهبرد حداقل سازی بار مالیاتی است که مؤدیان مالیاتی از طریق ضعف‌های موجود در قوانین و مقررات مالیاتی از آن استفاده می‌کنند. عموماً، استدلال‌های نظری و شواهد تجربی حاکی از آن است که در شرکت‌هایی که با محدودیت‌های مالی

مواجه هستند، انگیزه آنها برای صرفه‌جویی در پرداخت مالیات از طریق رویه‌های اجتناب مالیاتی بیشتر است. از سوی دیگر، با تشدید محدودیت‌ها در شرکت‌های درملنده مالی به‌ویژه در طول بحران‌هایی نظیر شیوع کووید-۱۹ برای شرکت‌ها افزایش صرفه‌جویی از طریق کاهش پرداخت مالیات دوچندان می‌شود. در پژوهش حاضر، رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی باتوجه به نقش تعدیلی کووید-۱۹ مطالعه شده است. نتایج حاکی از تأثیر مثبت درماندگی مالی بر اجتناب مالیاتی است. این نتایج با استدلال‌های نظری و شواهد تجربی قبلی مبنی بر اینکه شرکت‌های دارای درماندگی مالی بیشتر درگیر اجتناب مالیاتی می‌شوند، نظیر ادواردز و همکاران (2016)، دانگ و تران (2021)، مایلز (1998)، مایلز و نیوبری (2005)، سادجیارتو و همکاران (2020)، پوتری و چاریری (2017)، نوگروهو و همکاران (2020)، ریچاردسون و همکاران (2015)، حسن و همکاران (2017)، ساپوترا و همکاران (2017)، دیرنگ و مارکل (2016)، آکاما و همکاران (2021)، مختاری (2019)، حاجیها و همکاران (2017) سازگاری دارد، ولی با یافته‌های یولویا و پوتری (2021)، دهامارا و ویولیتا (2018)، وارسینی و همکاران (2019)، قوی‌پنجه و غریب (2018)، سلطانی‌پناه و همکاران (2016) همخوانی ندارد. با عنایت به یافته‌های فوق، شواهد تجربی فراهم‌شده در بخش عمده‌ای از ادبیات پژوهش حاکی از وجود رابطه مثبت بین درماندگی و محدودیت‌های مالی با اجتناب مالیاتی است. این بدان معنی است که شرکت‌های درمانده مالی از انگیزه بیشتری برای کاهش مالیات خود از طریق اجتناب مالیاتی برخوردارند؛ زیرا صرفه‌جویی مالیاتی منبع جایگزین برای تأمین مالی بشمار می‌رود. از سوی دیگر، شرکت‌هایی که در تنگنای مالی قرار دارند، به دلیل هزینه‌های تأمین مالی بیشتر و رتبه‌بندی اعتباری کمتر، به‌منظور تأمین وجوه لازم برای اداره شرکت و برآورده کردن انتظارات ذی‌نفعان، گزینه‌های کمتری دارند؛ از این رو، این شرکت‌ها اجتناب مالیاتی بیشتری دارند.

درخصوص فرضیه دوم پژوهش، اگرچه یافته‌های مطالعات مختلف حاکی از آن است که شرکت‌ها در راستای کاهش اثرات نامطلوب عدم اطمینان محیط اقتصادی نظیر عدم اطمینان سیاسی (Lee et al., 2021)، عدم قطعیت سیاست‌گذاری دولت در حوزه کلان اقتصادی (Benkraiem et al., 2020)، عدم اطمینان مالیاتی (Guenther et al., 2019) و عدم اطمینان ناشی از عوامل محیطی (Huang et al., 2017; Richardson et al., 2015; Shibata, 2021) از راهبردهای مالیاتی جسورانه استفاده می‌کنند و از سوی دیگر، عدم اطمینان محیط اقتصادی در نتیجه بحران‌های مالی نظیر شیوع کووید-۱۹ به افزایش محدودیت‌ها و مشکلات مالی منتهی می‌شود (Richardson et al., 2015; Arif et al., 2023)؛ ولی یافته‌های پژوهش نشان داد که شیوع کووید-۱۹ رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی را به طور معناداری تعدیل نمی‌کند. دلیل تأثیرنداشتن شیوع کووید-۱۹ بر اجتناب مالیاتی و همچنین، تأثیرنداشتن معنادار آن بر رابطه بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی را می‌توان بدین صورت تفسیر کرد که در دوره وجود بحران‌های مالی، عموماً دولت‌ها بسته‌های حمایتی مختلفی مانند بخشودگی مالیاتی بابت کاهش این آسیب‌ها تدارک می‌بینند. برای نمونه، به‌موجب جزء (۲) بند (ق) قانون بودجه سال ۱۴۰۰ و جزء (۲) بند (ع) تبصره ۶ بودجه ۱۴۰۱ کل کشور و رأی شورای عالی مالیاتی، واحدهای تولیدی علاوه بر سایر معافیت‌های قانونی، بخشودگی و مشوق‌های مالیاتی موجود در قانون مالیات‌ها نظیر تخفیف در نرخ مالیاتی موضوع تبصره‌های ۶ و ۷ ماده ۱۰۵ و بخشودگی مالیاتی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس وفق ماده ۱۴۳ قانون مالیات‌های مستقیم، برای عملکرد سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ از پنج واحد درصد بخشودگی نسبت به نرخ‌های مالیاتی موضوع ماده ۱۰۵ ق.م.م برخوردار می‌شوند؛ از این رو، با وجود این بخشودگی مالیاتی که در راستای حمایت از تولید به دلیل شیوع کووید-۱۹ از سوی دولت اعطا شده است، شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس از انگیزه کافی برای اجتناب مالیاتی بیشتر برخوردار نبوده‌اند؛ زیرا تعلق این بخشودگی دارای شرایط خاصی است که در صورت اقدام شرکت‌ها به اجتناب مالیاتی ممکن است استفاده از این بخشودگی با ریسک مواجه شود.

با عنایت به یافته‌های پژوهش حاضر به مدیران شرکت‌ها به‌ویژه شرکت‌هایی که از نظر مالی درمانده هستند، پیشنهاد می‌شود قبل از تصمیم‌گیری برای اجتناب مالیاتی به هزینه و منافع مربوط توجه کنند؛ زیرا اجتناب مالیاتی ضمن تحمیل هزینه بر شرکت‌ها ممکن است یک منبع بالقوه ریسک باشد. شرکت‌هایی که قصد استفاده از راهبرد اجتناب مالیاتی دارند، باید به مسائل زیادی در رابطه با

مزایا، هزینه‌ها و ریسک‌های احتمالی آن توجه کنند و در این راستا، مزایای اجتناب مالیاتی نظیر کاهش مالیات و افزایش جریان نقدی را با هزینه‌های مربوط نظیر هزینه‌های ممیزی مالیاتی، جرائم و کاهش شهرت مقایسه کنند.

موضوع اجتناب مالیاتی، دارای ابعاد مختلفی است و تشخیص شرکت‌هایی که اقدام به اجتناب مالیاتی کرده‌اند، مشکل است. از سوی دیگر، معیارهای به‌کاررفته در پژوهش‌های داخلی از جمله پژوهش حاضر، همان معیارهایی است که در پژوهش‌های انجام‌شده در سایر کشورها به کار رفته است. این در حالی است که قوانین مالیاتی و نوع سیستم مالیاتی کشورهای مختلف تفاوت زیادی با هم دارند؛ از این رو، برای انجام پژوهش در این حوزه نیاز است که ابتدا پژوهش‌های جامعی جهت استخراج معیارهای تشخیص اجتناب مالیاتی در شرکت‌های ایرانی انجام شود؛ باین وجود، استفاده از معیارهای سنجش مختلف اجتناب مالیاتی در پژوهشی واحد می‌تواند به درک بهتر رابطه بین اجتناب مالیاتی با سایر متغیرها کمک کند. از سوی دیگر، به دلیل وجود معافیت‌ها، تخفیف‌ها و بخشودگی‌های مالیاتی مختلف در قانون مالیات‌ها و سایر قوانین کشور از جمله قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور، قانون رفع موانع تولید و ... به پژوهشگران آتی پیشنهاد می‌شود که اثر این معافیت‌ها و بخشودگی‌های مالیاتی را بر اجتناب مالیاتی مطالعه کنند.

منابع

- افلاطونی، عباس، خطیری، محمد، و ایوانی، فرزاد (۱۴۰۳). کووید ۱۹، سطح نگهداشت وجه نقد و سرعت تعدیل آن. مدیریت *داری و تأمین مالی*، ۱۲(۴)، ۳۷-۵۸. <https://doi.org/10.22108/amf.2024.139959.1842>
- بولو، قاسم، طاهری، ماندانا، و موسوی، سیدامیر (۱۴۰۲). محدودیت مالی و نقش آن بر رابطه بین نااطمینانی متغیرهای کلان اقتصادی و اجتناب مالیاتی. *دانش حسابداری مالی*، ۱۰(۳)، ۱۱۱-۱۲۹. <https://doi.org/10.30479/jfak.2023.18421.3073>
- تاجمیر ریاحی، حامد، و اسدی، زهرا (۱۴۰۰). تأثیر آشفستگی مالی بر اجتناب از پرداخت مالیات در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. *پژوهش‌های راهبردی بودجه و مالی*، ۲(۴)، ۷۳-۱۰۱. https://fbarj.ihu.ac.ir/article_207175.html
- حاجیها، زهره، قنواتی، الهام، و بحرینی، مریم (۱۳۹۶). بررسی ارتباط محدودیت مالی و راهبرد مالیاتی متهورانه. *پژوهشنامه مالیات*، ۲۵(۳۵)، ۱۰۸-۱۲۶. <http://taxjournal.ir/article-1-951-fa.html>
- خیراللهی، فرشید، دلاوری، سیدجواد، و یوسفی، امید (۱۴۰۱). تأثیر بحران مالی جهانی بر درماندگی مالی، مدیریت سود و قیمت‌گذاری اقلام تعهدی. *اقتصاد پولی مالی*، ۲۹(۲۳)، ۱۶۸-۱۹۳. <https://doi.org/10.22067/mfe.2022.74040.1143>
- سلطانی پناه، سمیه، طوطیان، صدیقه، و هاشمی، مصطفی (۱۳۹۴). بررسی ارتباط بین درماندگی مالی و اجتناب مالیاتی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران. *دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت و مهندسی صنایع*، تهران. <https://www.sid.ir/paper/864729/fa#downloadbottom>
- رضائی، زینب، و تامرادی، علی (۱۴۰۱). بررسی رابطه بین شیوع کوید ۱۹ و خطر سقوط قیمت سهام با تأکید بر نقش مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در بورس اوراق بهادار تهران. *قضاوت و تصمیم‌گیری در حسابداری*، ۱(۴)، ۵۱-۸۲. https://journals.iau.ir/article_698892.html
- قوی‌پنجه، رامین، و غریب، حجت (۱۳۹۷). بررسی رابطه بین محدودیت در تأمین مالی و اجتناب مالیاتی. *فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی*، ۶(۲۱)، ۱۵۹-۱۸۲. https://qjefp.ir/browse.php?a_code=A-10-434-8&slc_lang=fa&sid=1
- مختاری، حسین (۱۳۹۸). بررسی ارتباط بین احتمال ورشکستگی و اجتناب از پرداخت مالیات با تأکید بر هزینه نمایندگی. *چشم‌انداز حسابداری و مدیریت*، ۲(۱۳)، ۱۳۵-۱۴۹. https://www.jamv.ir/article_96808.html

وقفی، سیدحسام، درویشی، لیلا، و نوربخش حسینی، زینب (۱۴۰۱). تأثیر مقایسه‌ای بحران مالی جهانی و بحران کرونا بر بازار سرمایه ایران. *دو فصلنامه تحلیل‌های اقتصادی توسعه ایران*، ۸(۱)، ۲۳۵-۲۵۶.

<https://doi.org/10.22051/ieda.2021.37151.1290>

References

- Acharya, V. V., & Steffen, S. (2020). The risk of being a fallen angel and the corporate dash for cash in the midst of COVID. *The Review of Corporate Finance Studies*, 9(3), 430-471. <https://doi.org/10.1093/rcfs/cfaa013>
- Aflatooni, A., Khatiri, M., & Eivani, F. (2024). Impact of COVID-19 on corporate cash holdings and speed of adjustment. *Journal of Asset Management and Financing*, 12(4), 37-58. <https://doi.org/10.22108/amf.2024.139959.1842> [In Persian].
- Akamah, H. T., Omer, T. C., & Shu, S. Q. (2021). Financial constraints and future tax outcome volatility. *Journal of Business Finance & Accounting*, 48(3-4), 637-665. <https://doi.org/10.1111/jbfa.12495>
- Aljughaiman, A. A., Nguyen, T. H., Trinh, V. Q., & Du, A. (2023). The Covid-19 outbreak, corporate financial distress and earnings management. *International Review of Financial Analysis*, 88, 102675. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102675>
- Ariff, A., Wanismail, W. A., Kamarudin, K. A., & Mohdsuffian, M. T. (2023). Financial distress and tax avoidance: The moderating effect of the COVID-19 pandemic. *Asian Journal of Accounting Research*, 8(3), 279-292. <https://doi.org/10.1108/AJAR-10-2022-0347>
- Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Terry, S. J. (2020). Covid-induced economic uncertainty. *National Bureau of Economic Research*, Working Paper (No. w26983). <https://www.nber.org/papers/w26983>
- Banerjee, R. N., Illes, A., Kharroubi, E., & Garralda, J. M. S. (2020). Covid-19 and corporate sector liquidity. *Bank for International Settlements Bulletin*, 10. <https://ideas.repec.org/p/bis/bisblt/10.html>
- Benkraiem, R., Gaaya, S., & Lakhali, F. (2020). Cross-country evidence on earnings quality and corporate tax avoidance: The moderating role of legal institutions. *Economics Bulletin*, 40(2), 1714-1726. <https://ideas.repec.org/a/ebl/ecbull/eb-20-00303.html>
- Blue, G., Taheri, M., & Mousavi, S. A. (2023). Uncertainty of macroeconomic variables and tax avoidance: Emphasizing financial constraints. *Financial Accounting Knowledge*, 10(3), 111-129. <https://doi.org/10.30479/jfak.2023.18421.3073> [In Persian].
- Brondolo, J. (2009). *Collecting Taxes During an Economic Crisis: Challenges and Policy Options*. IMF Staff Position Notes. (017). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2009/spn0917.pdf>
- Cheng, A., Huang, H. H., Li, Y., & Stanfield, J. (2012). The effect of hedge fund activism on corporate tax avoidance. *The Accounting Review*, 87(5), 1493-1526. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1905544>
- Collier, R., Pirlot, A., & Vella, J. (2020). COVID-19 and fiscal policies: Tax policy and the COVID-19 Crisis. *Intertax*, 48(8-9), 794-804. <https://doi.org/10.54648/taxi2020078>
- Dang, V. C., & Tran, X. H. (2021). The impact of financial distress on tax avoidance: An empirical analysis of the Vietnamese listed companies. *Cogent Business & Management*, 8(1), 1953678. <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1953678>
- Desai, M. A., & Dharmapala, D. (2006). Corporate tax avoidance and high-powered incentives. *Journal of Financial Economics*, 79(1), 145-179. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2005.02.002>
- Dhamara, G. P., & Violita, E. S. (2018). The influence of financial distress and independence on board of commissioners on tax aggressiveness. *Advances in Economics, Business and Management Research*, 55(6), 81-86. <https://doi.org/10.2991/iac-17.2018.15>
- Dyreng, S. D., Hanlon, M., & Maydew, E. L. (2008). Long-run corporate tax avoidance. *The Accounting Review*, 83(1), 61-82. <https://www.jstor.org/stable/30243511>
- Dyreng, S. D., Hanlon, M., & Maydew, E. L. (2010). The effects of executives on corporate tax avoidance. *The Accounting Review*, 85(4), 1163-1189. <https://www.jstor.org/stable/20744155>
- Dyreng, S. D., & Markle, K. S. (2016). The effects of taxes and financial constraints on income shifting by U.S. multinationals. *The Accounting Review*, 91(6), 1601-1627. <https://www.jstor.org/stable/24907169>
- Edwards, A., Schwab, C., & Shevlin, T. (2016). Financial constraints and cash tax savings. *The Accounting Review*, 91(3), 859-881. <https://www.jstor.org/stable/43867590>
- Edwards, A., Schwab, C. M., & Shevlin, T. J. (2013). Financial constraints and the incentive for tax planning. *American Taxation Association Midyear Meeting: New Faculty/ Doctoral Student Session*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2216875>
- Frank, M. M., Lynch, L. J., & Rego, S. O. (2009). Tax Reporting Aggressiveness and Its Relation to Aggressive Financial Reporting. *The Accounting Review*, 84(2), 467-496. <https://doi.org/10.2308/accr.2009.84.2.467>
- Galai, D., & Masulis, R. W. (1976). The option pricing model and the risk factor of stock. *Journal of Financial Economics*, 3(1-2), 53-81. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90020-9](https://doi.org/10.1016/0304-405X(76)90020-9)
- Ghavipanjuh, R., & Gharib, H. (2018). The relationship between financial constraints and tax avoidance. *Quarterly*

- Journal of Fiscal and Economic Policies*, 6(21), 159-182. <http://qjefp.ir/article-1-855-en.html> [In Persian].
- Guenther, D. A., Wilson, R. J., & Wu, K. (2019). Tax uncertainty and incremental tax avoidance. *The Accounting Review*, 94(2), 229-247. <https://doi.org/10.2308/accr-52194>
- Gupta, S., & Newberry, K. (1997). Determinants of the variability in corporate effective tax rates: Evidence from longitudinal data. *Journal of Accounting and Public Policy*, 16(1), 1-34. [https://doi.org/10.1016/S0278-4254\(96\)00055-5](https://doi.org/10.1016/S0278-4254(96)00055-5)
- Habib, A., Bhuiyan, M. B. U. & Islam, A. (2013). Financial distress, earnings management and market pricing of accruals during the global financial crisis. *Managerial Finance*, 39(2), 155-180. <https://doi.org/10.1108/03074351311294007>
- Hajihā, Z., Ghanavati, E., & Bahreini, M. (2017). The examine of the relationship between financial constraints and aggressive tax strategy. *Journal of Tax Research*, 25(35), 108-126. <http://taxjournal.ir/article-1-951-en.html> [In Persian].
- Hanlon, M., & Heitzman, S. (2010). A review of tax research. *Journal of Accounting and Economics*, 50(2-3), 127-178. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1476561>
- Hasan, I., Politsidis, P. N., & Sharma, Z. (2021). Global syndicated lending during the COVID-19 pandemic. *Journal of Banking & Finance*, 133, 106121. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3711021>
- Hasan, M. M., Al-Hadi, A., Taylor, G., & Richardson, G. (2017). Does a firm's life cycle explain its propensity to engage in corporate tax avoidance? *European Accounting Review*, 26(3), 469-501. <https://doi.org/10.1080/09638180.2016.1194220>
- Henry, E. & Sansing, R. (2018). Corporate tax avoidance: Data truncation and loss firms. *Review of Accounting Studies*, 23, 1042-1070. <https://doi.org/10.1007/s11142-018-9448-0>
- Holmström, B., & Tirole, J. (2000). Liquidity and risk management. *Journal of Money, Credit and Banking*, 32(3), 295-319. <https://doi.org/10.2307/2601167>
- Huang, H., Sun, L., & Zhang, J. (2017). Environmental uncertainty and tax avoidance. *In Advances in Taxation*, 24, 83-124. <https://doi.org/10.1108/S1058-749720170000024002>
- Jensen, M. C., & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(76\)90026-X](https://doi.org/10.1016/0304-405X(76)90026-X)
- Kamarudin, K. A., Wanismail, W. A., Harymawan, I., & Ariff, A. M. (2024). Audit firm tenure and corporate tax avoidance: Evidence spanning COVID-19 pandemic. *Journal of Financial Crime*, ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/JFC-12-2023-0329>.
- Khamisan, M. S. P & Christina, S. (2020). Financial distress, tax loss carried forward, corporate governance and tax avoidance. *Accounting & Finance Review*, 5(3), 87-94. [https://doi.org/10.35609/afr.2020.5.3\(1\)](https://doi.org/10.35609/afr.2020.5.3(1)).
- Kheirollahi, F., Delavari, S. J., & Yousefi, O. (2022). The effects of the global financial crisis on Financial Distress, Earnings management and market pricing of accruals. *Monetary & Financial Economic Journal*, 29(23), 168-193. <https://doi.org/10.22067/mfe.2022.74040.1143> [In Persian].
- Kovermann, J. H. (2018). Tax avoidance, tax risk and the cost of debt in a bank-dominated economy. *Managerial Auditing Journal*, 33(8/9), 683-699. <https://doi.org/10.1108/MAJ-12-2017-1734>.
- Law, K., & Mills, L. F. (2015). Taxes and financial constraints: Evidence from linguistic cues. *Journal of Accounting Research*, 53(4), 777-819. <http://doi.org/10.2139/ssrn.2459912>
- Lee, Y., Ng, S., Shevlin, T., & Venkat, A. (2021). The effects of tax avoidance news on employee perceptions of managers and firms: Evidence from glassdoor. com ratings. *The Accounting Review*, 96(3), 343-372. <https://doi.org/10.2308/TAR-2019-0148>
- Lietz, G. M. (2013). Determinants and consequences of corporate tax avoidance. *Available at SSRN 2363868*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2363868>
- Liu, Y., Qiu, B., & Wang, T. (2021). Debt rollover risk, credit default swap spread and stock returns: Evidence from the COVID-19 crisis. *Journal of Financial Stability*, 53, 100855. <https://doi.org/10.1016/j.jfs.2021.100855>
- Maydew, E. L. (2001). Empirical tax research in accounting: A discussion. *Journal of Accounting and Economics*, 31 (1-3): 389-403. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(01\)00021-0](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(01)00021-0)
- Mills, L. F. (1998). Book-tax differences and internal revenue service adjustments. *Journal of Accounting Research*, 36(2), 343-356. <https://doi.org/10.2307/2491481>
- Mills, L. F., & Newberry, K. J. (2005). Firms' off-balance sheet and hybrid debt financing: Evidence from their book-tax reporting differences. *Journal of Accounting Research*, 43(2), 251-282. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679x.2005.00170.x>
- Mokhtari, H. (2019). Investigating the relationship between bankruptcy and avoidance of taxes with emphasis on agent costs. *Journal of Accounting and Management Vision*, 2(13), 135-149. https://www.jamv.ir/article_96808.html [In Persian].
- Neuman, S. S., Omer, T. C. & Schmidt, A. (2014). Examining the association between tax risk and tax outcomes. *SSRN*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2215129>.

- Nugroho, R. P., Sutrisno, S. T., & Mardiyati, E. (2020). The effect of financial distress and earnings management on tax aggressiveness with corporate governance as the moderating variable. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 9(7), 167-176. <http://dx.doi.org/10.20525/ijrbs.v9i7.965>
- Phillips, J. D. (2003). Corporate tax-planning Effectiveness: The role of compensation-based incentives. *The Accounting Review*, 78(3), 847-874. <https://www.jstor.org/stable/3203228>.
- Platikanova, P. (2017). Debt maturity and tax avoidance. *European Accounting Review*, 26(1), 97-124. <https://doi.org/10.1080/09638180.2015.1106329>
- Plesko, G. A. (2003). An evaluation of alternative measures of corporate tax rates. *Journal of Accounting and Economics*, 35(2), 201-226. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(03\)00019-3](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(03)00019-3)
- Pohan, C. A. (2013). *Tax Management, Tax Planning and Business Strategies*. PT Gramedia Pustaka Utama.
- Putri, R. A. H., & Chariri, A. (2017). Pengaruh financial distress dan good corporate governance terhadap praktik tax avoidance pada perusahaan manufaktur. *Diponegoro Journal of Accounting*, 6(2), 1-11. <https://ejournal3.undip.ac.id/index.php/accounting/article/view/18242>
- Rego, S. O., & Wilson, R. (2012). Equity risk incentives and corporate tax aggressiveness. *Journal of Accounting Research*, 50(3), 775-810. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2012.00438.x>
- Rezaei, Z., & Tamoradi, A. (2023). Investigating the relationship between the prevalence of Quid 19 and the stock price crash risk with emphasis on the role of corporate social responsibility in the Tehran stock exchange. *Judgment and Decision Making in Accounting and Auditing*, 1(4), 51-82. https://journals.iau.ir/article_698892.html [In Persian].
- Richardson, G., Taylor, G. & Lanis, R. (2015). The impact of financial distress on corporate tax avoidance spanning the global financial crisis: Evidence from Australia. *Economic Modelling*, 44, 44-53. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.09.015>
- Richardson, G., Taylor, G., & Lanis, R. (2013). The impact of board of director oversight characteristics on corporate tax aggressiveness: An empirical analysis. *Journal of Accounting and Public Policy*, 32(3), 68-88. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2013.02.004>
- Sadjiarto, A., Hartanto, S., Natalia, N., & Octaviana, S. (2020). Analysis of the effect of business strategy and financial distress on tax avoidance. *Journal of Economics and Business*, 3(1). <https://ssrn.com/abstract=3539036>
- Saputra, M., Nadirsyah, N., & Hanifah, H. (2017). The influence of ownership structures, financial distress, and tax loss carry forward on tax avoidance. *Journal of Resources Development and Management*, 31, 21-31. <https://iiste.org/Journals/index.php/JRDM/article/view/36711>
- Scholes, M. S., Wolfson, M. A., Erickson, M., Maydew, E., & Shevlin, T. (2014). *Taxes & Business Strategy*. Upper Saddle River, Prentice Hall.
- Shackelford, D. A., & Shevlin, T. (2001). Empirical tax research in accounting. *Journal of Accounting and Economics*, 31(1-3), 321-387. [https://doi.org/10.1016/S0165-4101\(01\)00022-2](https://doi.org/10.1016/S0165-4101(01)00022-2)
- Shibata, I. (2021). The distributional impact of recessions: The global financial crisis and the COVID-19 pandemic recession. *Journal of Economics and Business*, 115, 105971. <https://doi.org/10.1016/j.jeconbus.2020.105971>
- Soltanipannah, S., Tootian, S., & Hashemi, M. (2016). *The relationship between the financial distress on tax avoidance in companies listed on Tehran stock exchange*. 2nd. International Conference on Modern Research in Management and Industrial Engineering, Tehran. <https://www.sid.ir/paper/864729/fa> [In Persian].
- Tajmirriahi, H., & Asadi, Z. (2021). Effect of financial turmoil on tax avoidance of companies listed on the Tehran Stock Exchange. *Journal of Budget and Finance Strategic Research*, 2(4), 73-101. https://fbarj.ihu.ac.ir/article_207175.html [In Persian].
- Vaghfi, S. V., Darvishi, L., & Nourbakhsh, H. Z. (2022). The comparative effect of the global financial crisis and the corona crisis on the Iranian capital market. *Journal of Iranian Economic Development Analyses*, 8(1), 235-256. <https://doi.org/10.22051/ieda.2021.37151.1290> [In Persian].
- Warsini, S., Siregar, S. V., Martani, D., & Sensi, L. (2019). The effect of family ownership on the relationship between aggressive financial and tax reporting: Evidence from 10 Asian countries. In *Proceedings of the First International Conference on Technology and Educational Science*, Bali, Indonesia. <http://doi.org/10.4108/eai.21-11-2018.2282297>
- Watts, R. L., & Zimmerman, J. L. (1986). *Positive Accounting Theory*. Pearson. <https://B2n.ir/r32316>
- Widyaningrum, I., Kangra, J., Dini, S., & Anggono, A. (2024). The effect of sales growth, company age, firm size and leverage on tax avoidance on trading service company and listed investments on the Indonesia stock exchange in the period 2017-2021. *International Journal of Economics Development Research*, 5(2), 1766-1783. <https://journal.yrpiaku.com/index.php/ijedr/article/view/5147>
- Yulvia, A., & Putri, W. A. (2021). *The effect of financial constraints on cash tax savings*. 2nd International Conference on Applied Economics and Social Science, (pp. 174-185). <https://www.scitepress.org/Papers/2020/103556/103556.pdf> .